VI. Traducerea prin calc

Datorită unor dominante din epocă, date de caracterul preponderent literal al traducerii, de necesitatea ca traducerea să-şi indice cu oarecare transparenţă sursele, de unele rigori impuse de textul sacru (ale cărui caracteristici formale şi de conţinut era necesar să se regăsească în orice traducere), precum şi de faptul că limbile vernaculare nu aveau mijloace exersate în a reda structuri pentru care nu aveau concepte, traducerile biblice conţin, în mod firesc, destul de multe structuri calchiate. În toate aceste situaţii, acest procedeu de traducere se activează generînd felurite structuri gramaticale şi lexicale, indiferent de limba din care se traduce.

În fapt, în toate cazurile în care apar calcuri avem a face cu translări (mai mult sau mai puţin formale şi reuşite) ale unor modalităţi de a privi lumea, de a o explica şi a o comunica prin limbă. Fie că limba-ţintă nu are o astfel de modalitate de exprimare, fie că respectivul mod de conceptualizare nu face parte dintre cele atinse de către acea comunitate (sau limba-ţintă a dezvoltat mijloace de exprimare diferite de cele ale altei limbi), calcul poate fi o soluţie. Uneori, calcul procură înţelegerea unor concepte, rămînînd ca limba-ţintă să dezvolte alte mijloace de exprimare, alteori se dovedeşte a fi o cale greşită, structura rezultată nereuşind să genereze nici înţelegere, nici un model, şi nici nu generează un impuls la nivelul mecanismelor limbii pentru a găsi soluţii proprii de a exprima acel conţinut (mai ales în cazul conţinuturilor gramaticale).

În ceea ce priveşte modalităţile de conceptualizare şi de exprimare caracteristice limbii-sursă, pe care româna, de exemplu, nu avusese cum să le dezvolte din cauze profunde, ce ţin de structura intimă a sistemului, traducătorii pot opta pentru calchierea acestora spre a reda textul (formă şi conţinut) cu acurateţe şi fără pierderi, dar şi pentru a achiziţiona acea perspectivă şi modalitate de exprimare a ei, îmbogăţind şi capacităţile de exprimare ale aspectului literar şi achiziţionînd noi modalităţi de înţelegere şi conceptualizare ale realităţii şi ale relaţiilor reflectate de limba-sursă.

BDD-B3-08 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:27 UTC)

> Neuitînd o clipă că ne referim la un alt secol decît cel în care ne aflăm, este necesar să subliniem faptul că, atunci cînd sînt reale, toate calcurile sînt justificate din punctul de vedere al celui care le operează (considerîndu-se presat din diferite părţi, traducătorul pune felurite nevoi pe seama: cititorului, a limbii, a nivelului conceptual al textului, a aspectului literar în constituire etc.). Totodată, fiind mai mult sau mai puţin potrivite, ca nevoi reale ale traducătorului, toate calcurile sînt acceptabile. Deşi multe dintre calcurile operate prin vechile traduceri româneşti nu au supravieţuit, ele constituind doar nişte soluţii temporare de traducere, faptul că ele nu au fost reţinute nu înseamnă neapărat că toate calcurile acelea erau contrare spiritului limbii române. De aceea, judecăţile axiologice nu-şi au locul într-o astfel de discuţie, constatarea prezenţei lor, urmată de indicarea rolului lor în text şi a cauzelor lor fiind suficiente.

VI.1. Mulţi dintre traducători, amplificîndu-şi şansele de a cunoaşte - prin comparaţie - realităţile şi posibilităţile limbii române, se comportă ca şi cum ar considera că ar fi cît se poate de benefic ca limba română să împrumute forme şi structuri de la limbile culte cu care intră astfel în contact. Este mai puţin probabil ca acest comportament să decurgă în mod nemijlocit din dorinţa traducătorilor de a îmbogăţi mijloacele de exprimare ale limbii române şi de a sugera receptorului noi modalităţi de conceptualizare. În general, motorul acestui proces îl constituie dificultăţile de traducere, iar travaliul de căutare a soluţiilor de redare a unor conţinuturi facilitează observarea faptului că formele din textele-sursă pot fi mai adecvate, aducerea lor în limba-ţintă fiind utilă acesteia.

> Desigur, sînt destul de numeroase situaţiile în care calcurile sînt doar aparente. Numai pentru că în limba-model există anumite structuri nu se poate mereu susţine că limba română le prezintă într-un text (sau chiar le deţine uneori) datorită urmării, la traducere sau la contact, a ceea ce apare în limba respectivă. Sînt suficient de semnificative situaţiile în care o anumită structură poate fi dezvoltată de mai multe limbi – oricît de complexă ar părea acea structură. De pildă, cazuri concrete precum: *asupră de* ‘pe lîngă’, *a creşte* ‘a se înmulţi’, *rămăşiţă* ‘urmaş,

BDD-B3-08 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:27 UTC)

moştenitor'[182], *a suferi* 'a cuprinde, a ţine', *a afla voie* 'a deveni plăcut cuiva', *a fi deschis* 'a fi clar, sigur', *soţ de căsătorie* 'soţ, bărbat'[183].

Este dificil de susţinut că într-un caz precum cel de sub *Gen.*, 4, 23 „Ascultaţi glasul mieu, muierile ‹lu› Lameh, şi *luaţi aminte* besada mea", unde se urmează cursul din: „audite vocem meam uxores Lamech auscultate sermonem meum" şi doar se consultă „Tü Lamec feleségi, halyatoc meg az én szomat, es *vegyetec eszötekbe* aszt a mitt mondoc" forma evidenţiată ar rezulta în urma calchierii. O expresie precum „a lua aminte" nu este doar larg răspîndită în limba română veche, dar are o bază de construcţie extrem de accesibilă oricărei limbi (indo)europene. De aceea, apropierea şi chiar identitatea nu constituie probe cu valoare implicită. Nu altfel se petrec lucrurile sub *Gen.*, 10, 9 „**De-aicea** se începu **cuvînt de zicere**: «Acesta putearnic vînătoriu înaintea Domnului ca Nimrot»", „**Innen** tamada a ***közbeszed***: Ez hatalmas vadasz az WR elött, mint Nimrod»", „**ab hoc** exivit ***proverbium*** quasi Nemrod robustus venator coram Domino", caz destul de complex, unde verbul apare ca rezultat al neurmării formale a celor două modele, iar sintagma care urmează nu poate fi considerată un calc. Magh. **közbeszed** se referea la intervenţia cuiva într-o discuţie şi este echivalentă numai ca valoare cu ceea ce apare în textul german: „Daher *spricht man*" sau cu lat. *proverbium*.

De aceea, autorul român nu avea cum înţelege textul decît privind la cel latin, acesta fiind singurul motiv pentru care a înţeles corect ceea ce era de tradus. Mai mult, între conceptul 'se spune' şi 'proverb' dincolo de marea lor apropiere (căci de identitate nu poate fi vorba), există o anumită deosebire. Or, prin *cuvînt de zicere*, semantica secvenţei este identică cu cea a secvenţei corespunzătoare din *Vulgata*.

Cu alte cuvinte, traducătorul PO ajunge la conţinutul textului prin *Vulgata*, după care creează o sintagmă avînd scopul de a reda

[182] Termen care apare, cu acelaşi sens, şi în: „Fără-legiuitorii pieru depreură, *rămăşiţele* necuraţilor potrebescu-se" (PS.S B, 36, 38); „Ascultaţi-mă, casa lui Iacov şi toată *rămăşiţa* lui Israil, ceia ce să rîdică den pîntece (...)" (BB, *Isaia*, 46, 3).

[183] Caz în care, de fapt, se observă evoluţia semantică a termenului moştenit *soţ* 'tovarăş, camarad, companion'. Uzul cu determinanţi înseamnă că termenul are nevoie de precizare, deci valoarea etimologică începuse să coexiste cu cea nouă.

BDD-B3-08 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:27 UTC)

respectivul conţinut. Fiind vorba despre ‘zicere’, era firesc să apară, în conţinutul sintagmei, termenul *cuvînt*, prezent de altfel în toate cele trei texte.

VI.2. Fie că se completează prin contactul direct dintre populaţii, fie că, la fel de direct, contactul se petrece în mintea traducătorului, astfel se deschide o cale pentru ca limba să îşi îmbogăţească mijloacele de exprimare, dar şi să afle noi modele de construcţie a mijloacelor de exprimare. În felul acesta apar în limbă numeroase structuri, pe care autorii traducerilor le propun şi din care norma poate selecta.

VI.2.1. La nivelul PO apar astfel forme caracteristice maghiarei: „rădicară oaste” (*Gen*., 14, 2), urmînd „hadat tamasztanac” (în textul latin: „inirent bellum”); „nu încungiura sluga ta” (*Gen*., 18, 3), întocmai precum: „ne keröldel a te szolgadat”, dar alături de: „ne transeas servum tuum”; „doară *au cădzut* oarece greşală” (*Gen*., 43, 12), precum: „Talam valami vétség *esett*”, şi nu precum: „ne forte errore factum sit”; „400 şicluş de arginţi, care *îmbla* în negoţ” (*Gen*., 23, 17), după: „(...) ki aruba *iár vala*”[184], vreme ce textul latin vorbeşte despre „monetae publicae”; „Păsaţi, derept aceaea, şi munciţi, ce pleave nu vă vor da, ce derept aceea *daţi lăuntru* numărul cărămidzilor!” (*Ex*., 5, 18), după: „Menyetec el ezokaert, es munkalkodgyatoc, de polyuat ne adgyanac: De azert vgyan *be adgytoc* à teglaknac szokot szamat”, faţă de: „ite ergo et operamini paleae non dabuntur vobis et *reddetis* consuetum numerum laterum”; „*lua-vom sus* soro-noastră şi o vom aduce” (*Gen*., 34, 17), după: „*fel veuem* à mi Leauyonkat el megyönc”, dar alături de „*tollemus* filiam nostram et recedemus”.

VI.3. Redarea – în cadrul actului de traducere – a unor concepte poate necesita crearea de termeni capabili să transmită respectivele noţiuni. Poate prima soluţie pe care o limbă care îşi creează mijloace elaborate de exprimare o are la îndemînă, atunci cînd contactul se

[184] Este de remarcat, însă, că autorul PO nu urmează textul maghiar pînă la nivel de detaliu, nealegînd să utilizeze forma de imperfect perifrastic (*era îmblînd*) la care îndeamnă textul maghiar.

BDD-B3-08 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:27 UTC)

produce prin traducere, este imitarea, prin traducere întocmai, a ceea ce se întîlneşte în textul model.

VI.3.1. Astfel, sub *Ex.*, 12, 23, unde este vorba despre o entitate însărcinată cu executarea celei de-a zecea plăgi care a lovit Egiptul, textul maghiar utilizează forma „az Eluesztöt", iar cel latin forma *percussorem*. Neavînd un termen pentru a reda ebr. הַמַּשְׁחִית, poate şi inspirîndu-se din germ. *Verderber,* maghiara creează un abstract, foarte probabil, pe baza vb. *elvész* 'a (se) pierde, a dispărea, a pieri, a muri', *elvestö*. Luîndu-şi ca model forma din maghiară, autorul PO operează un calc – prin urmarea uneia dintre posibilităţile termenului maghiar, întrucît erau mai multe nuanţe de sens de urmat – ajungînd la forma *pierdzătoriul*.

VI.3.2. Nu doar datorită caracterului sacru al textului, dar mai ales datorită acelui tip de pudoare orientală, prezent, în general, la semiţi, precum şi la egipteni, anumite realităţi se denumesc pe cale metaforică ori perifrastică, avînd caracter eufemistic. Acestei rigori i se supun, în primul rînd, denumirile pentru anumite părţi ale corpului, precum şi cele privitoare la anumite funcţiuni şi acte. Aceste tipuri de denumiri au fost preluate în textul grecesc, apoi în cel latin, după care, toţi cei care au tradus mai departe (din fidelitate faţă de text, din considerente de ordin religios sau dintr-o formă de respect faţă de textul sacru) au păstrat sau au accentuat caracterul obturant al denumirii.

Una dintre denumirile de acest fel este cea care se referă la organul genital masculin. Sub *Gen*., 9, 23 apare: „Iară Sim şi Iafet luară o plaşcă, puseră pre umere şi înderăt mărgînd, coperiră *trupul de ruşine* tătîni-său, întorcînd faţa lor cum să nu vază *trupul ruşiniei* tătîni-său" (PO). În vreme ce textul latin prezintă *verecunda*, pentru prima poziţie, şi *virilia* pentru cea de-a doua, textul maghiar prezintă, în ambele situaţii, sintagma *szömermes testét*. Soluţia românească se arată a fi consecinţă a urmării textului maghiar.

Cele două elemente, *trup* şi *ruşine*, sînt destul de utilizate în vechile texte româneşti pentru a denumi realităţi din sfera respectivă. Astfel, denumind organul genital masculin, *trup* apare în: „Preotul ce va vrea să slujască liturghie şi-i va veni de-i va cură *trupul* în vis şi va

BDD-B3-08 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:27 UTC)

şti că-i iaste acela lucru de pohtă muerească, atunce să nu slujască;" (LEGI Munt., 127, 29-31). Deşi unul dintre uzurile vechi ale subst. ***trup*** este acesta[185], în exemplul următor, ***trup***, într-un context creat de anumiţi determinanţi, se referă la 'prepuţ'. „Şi a opta zi să taie ***trupul acoperemîntului marginii*** lui" (BB, ***Lev.***, 12, 3)[186]. Pe lîngă numeroasele sale valori de întrebuinţare, *ruşine* cunoaşte sensul 'organ genital': „***Ruşinea*** nororii tale să nu o descoperi, că fămeaie fiiului tău iaste" (BB, ***Lev.***, 18, 15). Pentru cazul din PO, aşadar, deşi textul maghiar prezintă o construcţie identică şi care se utilizează în ambele poziţii, nu se poate considera fără importante rezerve că respectiva soluţie ar fi apărut abia la capătul lecturii textului maghiar adică ar fi fost inedită sau neaşteptată pentru cititor. Avînd în limbă doi termeni, ***trup*** şi *ruşine*, care puteau trimite către organele genitale[187], traducătorului nu trebuie să-i fi fost prea greu să urmeze modelul maghiar pentru a modela o sintagmă pentru 'prepuţ'. De altfel, aceasta nu este singura soluţie din PO pentru a trimite către un concept din aceeaşi sferă: „Fă lor den giolgiu şi cămăşui, cum să-şi acoapeie ***pieliţa greţiei*** lor, den vintre în gios" (***Ex.***, 28, 42). Deşi, în epocă, ***pieliţă*** este sinonim cu ***trup***, iar ***greaţă*** este echivalent contextual cu ***ruşine***, în acest caz este vorba despre o suprafaţă mai mare (nici nu poate fi vorba despre 'prepuţ' la nişte evrei adulţi, şi încă preoţi!). Faţă de textul maghiar: „Chinaly gyolchbol ümegmasokatis nekic, hogy befedezzéc az ö **szemérmeket**, ágyekioktolfogua mind fachoig", unde este vorba doar despre 'ruşine',

[185] Este vorba, în primul rînd, de situaţia din texte. Pe alocuri, însă, sub influenţa Bisericii astfel de denumiri au pătruns în vorbirea curentă, mai cu seamă la indivizi care, sub aceeaşi influenţă, au adoptat un mod de viaţă şi de a vorbi mult mai reţinut şi mai încărcat de pudoare.

[186] Vezi şi: „piialea de nainte" (***Gen.***, 17, 11), întocmai precum: „testetec berénec eleit", în *Vulgata*: „carnem praeputii", în BB: „***trupul*** acoperirei marginii"; ἀκροβυστία.

[187] Este aproape sigur că termenul moştenit, *ruşine*, era utilizat în popor pentru a denumi acea parte a corpului.

BDD-B3-08 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:27 UTC)

textul latin prezintă: „facias et feminalia linea ut operiant ***carnem turpitudinis*** suae a renibus usque ad femina", el fiind cel calchiat aici[188].

> Privitor la acest element al traducerii, este sugestiv un caz precum cel din *Gen*., 29, 31: „Văzînd, iară, Domnul cum Lie nu-i era dragă, plodnică feace ia, pre Rahila, iară, fără plod" (PO), traducere tipic puritană, precum: „(...) mag hozoua töue ötett, Rahelt kedig magtalanna", „(...) machte er sie fruchtbar; Rahel aber war unfruchtbar". Textul englez se arată ceva mai deschis: „(...) he opened her womb: but Rachel was barren", foarte aproape de cel grecesc: ἤνοιξε τὴν μήτραν αὐτῆς· Ραχὴλ δὲ ἦν στεῖρα, „aperuit vulvam eius: Rachel autem erat sterilis". Textul latin merge pe această a doua linie: „aperuit vulvam eius sorore sterili permanente"[189]. Versiunea din *Vulgata* este cea care redă foarte bine ceea ce apare în textul ebraic. Situaţia este foarte potrivită pentru a ilustra pierderile pe care le poate cauza reducerea simplistă a unor termeni la sensurile lor comune, fără a înţelege că scopul urmărit de autori poate fi acela de a transmite un conţinut foarte important. În fond, un astfel de mod de a traduce cu pudibonderie nu este decît o formă de manifestare a neîncrederii faţă de textul sacru, deşi este cunoscut respectul faţă de corpul uman, precum şi decenţa de care evreii au dat dovadă[190]. Astfel, traducătorii refuză autorilor textului biblic anumite forme, doar aparent obscene, modificările care apar conducînd la pierderi de conţinut şi, mai ales, de mesaj. În plus, abia aceste modificări pot da textului o oarecare vulgaritate întrucît, în felul acesta, noua înfăţişare a textului nu mai poate genera vechile asocieri, vechiul conţinut şi nu mai poate vehicula mesajul iniţial, ci numai ceea ce se dorea a fi ocolit.

---

[188] Prin soluţia sa: „ruşinea trupurilor lor", BB utilizează subst. ***trup*** cu referire la întregul corp uman, abia *ruşine* făcînd localizarea.

[189] În BB apare: „Şi văzînd Domnul Dumnezău cum să urască Lia, deşchise zgăul ei, iară Rahila era stearpă". Vezi şi *Gen*., 30, 22.

[190] Micile abateri de tip vechi oriental constituie mai curînd nişte accidente, tot mai rare începînd cu vremea lui Moise şi, în mod hotărît, nu se datorează decît contaminărilor şi influenţelor celor cu care evreii au intrat în contacte.

BDD-B3-08 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:27 UTC)

Întrucît istoria poporului evreu este aceea a unei selecţii care se petrece permanent, atent supravegheate de Yahweh, controlul acestuia nici nu putea fi decît total, începînd chiar cu actul naşterii, fapt care este perfect ilustrat de istoria naşterii copiilor lui Iacob. Fiecare membru al comunităţii are un destin atent supravegheat, la fiecare pas, Yahweh urmăreşte împlinirea sau modificarea acestuia, abia o mică parte a acestei puteri fiind transferată ca prerogativă tatălui natural (cazul binecuvîntărilor este exemplar, iarăşi perfect ilustrat prin gestul final al lui Iacob, din capul 49 şi mai mult, prin schimbarea de destin a fiilor lui Iosif, din capul 48).

Ceea ce textul ebraic, aşadar, vrea să transmită aici este că, pînă la căsătorie, deşi organele genitale - cel puţin cele feminine - pot funcţiona la nivel de suprafaţă, procreaţia nu este îngăduită şi binecuvîntată de Dumnezeu. Abia după căsătoria în conformitate cu voinţa lui Dumnezeu are loc înlăturarea opreliştilor pe care Dumnezeu le aşază în calea apariţiei unor copii nelegiuiţi. Indiferent de concepţiile epocilor trecătoare pe care textul biblic a încercat să le lumineze, concepţia pe care acesta o afirmă este necesitatea unei depline concordanţe între viaţa şi conduita omului cu legile Creatorului său. Obţinînd validarea dreptului de prim născut printr-un vicleşug (Iacob se prezintă înaintea unui orb, care nu-l aştepta pe el, ci pe fratele său, şi care doar pe baza unor semne falsificabile îl recunoaşte), tot astfel, numai că inversînd rolul, îşi obţine prima soţie (acoperită cu un voal, Leah este introdusă pe întuneric, la cineva care nu o aştepta nicicum pe ea, ci pe sora ei, în acest caz nemaipunîndu-se problema recunoaşterii).

Uşor nesăbuit, Iacob aproape respinge darul binecuvîntat, dorindu-şi drept soţie o altă persoană. Pentru acest al doilea gest, Iacob îşi va lua răsplata la fel de repede, în scurt timp constatînd că darul mult dorit este lipsit de suprema binecuvîntare divină: capacitatea de a se înmulţi. Textul *Vulgatei* este traducerea cea mai bună în acest loc deoarece se încheie prin: „sorore sterili *permanente*" evidenţiind că starea de sterilitate este cea iniţială, ea fiind înlăturată după căsătorie. Rahila, însă, a fost lăsată cum era, ca pedeapsă pentru graba nesăbuită a lui Iacob[191].

[191] Privind înainte, se vede că Rahila nu a cîştigat nici o clipă această competiţie cu Leah. Sora mai mare a avut mereu mai mulţi copii, în final băieţii născuţi de ea fiind de trei ori mai mulţi decît cei ai Rahilei, care, în cele din urmă, îşi găseşte moartea nu în alt moment decît în cel al naşterii unui

BDD-B3-08 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:27 UTC)

Înşelăciunea lui Laban nu este decît aparent justificată prin obiceiul locului. În fapt, urmaşii lui Avraam îşi procură cu constanţă soţii dintr-o linie genealogică paralelă, ceea ce, ca simpu act în sine, afirmă puritatea şi binecuvîntarea de care acel neam se bucură. Altfel spus, Laban însuşi (personaj fundamental pozitiv[192]) este nu doar un instrument al voinţei divine, ci şi un bun credincios şi un bun cunoscător al acesteia.

În acest context, ca instrument, Laban are rolul de a-i reaminti lui Iacob că poziţia sa de prim-născut nu este dobîndită prin naştere, ci printr-o schimbare de destin, la care Yahweh a consimţit, însă, această mutaţie în ordinea naturală trebuie echilibrată prin jertfe corespunzătoare. Ca bun

---

copil. Chiar dacă, în *Gen*., 30, 23, Rahila îşi exprimă încrederea că Dumnezeu a ridicat blestemul, în plan strict concret şi cît a trăit, aceasta a fost doar o speranţă neîmplinită. Poate că prin urmaşi, abia, Rahila se va dovedi superioară lui Leah.

[192] Laban are o poziţie oarecum paralelă celei a lui Avraam. Laban este custodele casei care va furniza fiului şi nepotului lui Avraam, adică pentru două generaţii care au avut o poziţie şi o importanţă crucială, cele mai valoroase soţii posibile. În plus, Laban este marele educator al lui Iacob, cel care pune bazele reale ale viitoarelor sale abilităţi.

Deşi dotat din naştere (Iacob se naşte ţinîndu-şi fratele de călcîi, preţuieşte dreptul primului născut şi, mai cu seamă, are vigoarea şi tăria morală de a se lupta cu un înger – ultima întîmplare, însă, indică şi o forţă pe care nu o ştie stăpîni, şi, alături de celelalte două, obsesia nedisimulată a binecuvîntării) tînărul părăseşte casa părintească la vîrsta naivităţii. Abia contactul cu Laban îl va dota cu puterea înţelepciunii, la momentul reîntîlnirii cu Isav fiind un demn urmaş al lui Avraam. Toate calităţile native ale lui Iacob sînt scoase din latenţă, modelate, exersate şi potenţate de către şi prin contactul cu Laban. Indiferent de aparenţele educatorului, acesta rămîne un personaj profund pozitiv, el fiind formatorul de eroi, cel cu adevărat imuabil şi veşnic, indiferent de rolul pe care îl joacă şi de calea pe care o adoptă ca unic instrument autentic al Divinităţii. (Acest personaj, prezent în orice bildungsroman, pare negativ în unele, este atractiv în altele, dar numai datorită metodelor şi acelei părţi a caracterului său pe care o scoate la iveală – tot din motive de ordin educativ! Sub acest aspect, complicitatea dintre spîn şi cal este semnificativă, şi este cît se poate de sigur că Harap-Alb nu înţelege nici pe unul, nici pe celălalt şi nici relaţia dintre ei.)

BDD-B3-08 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:27 UTC)

credincios şi cunoscător al voinţei divine, Laban are rolul de a veghea la menţinerea unei ordini prestabilite de Yahweh. Fii lui Iacob trebuiau, în mod necesar, să se înşiruie într-o anumită ordine (nu este lipsit de semnificaţie nici faptul că Laban este cel care a dat fetelor sale pe Zilpa şi Bala, pentru ca acestea „să le servească", slujnice care, la momentul potrivit, vor deveni ţiitoare şi mame a şase dintre fiii lui Israel), într-un joc ierarhic care avea să contribuie în mod determinist la constituirea şi desfăşurarea destinului lor.
În sfîrşit, expresia pe care, cu fidelitate, *Vulgata* o redă prin „aperuit vulvam eius" nu face decît să se alăture altor modalităţi concrete de redare pe care texul biblic le utilizează pentru a semnifica realităţi mai generale, ea însemnînd 'o făcu fecundă'.

VI.3.3. Următoarele două situaţii reprezintă exemple tipice de calc semantic. Astfel, sub *Gen*., 15, 16, „Iară ei trecînd 4 ***urme de om***, iarăşi aicea vor veni" (PO). În vreme ce textul latin prezintă forma *generatione*, textul maghiar prezintă *ember* ***nyom***, unde *nyom* este un termen care, ca substantiv[193], avea ca nucleu de sens 'urmă', în tot polisemantismul său şi cu toate posibilităţile sale de a intra în felurite contexte, de unde valori precum 'călcătură (urmă de pas), amprentă', generaţie'. La rîndul său, BB va traduce în acelaşi loc: „Iară în a patra seminţie să vor întoarce aicea", deoarece urmează textul grecesc: τετάρτῃ δὲ γενεᾷ ἀποστραφήσονται ὧδε.

VI.3.4. Al doilea caz apare în *Ex*., 30, 12, unde sensul textului 'nenorocire' este redat, în PO, prin *izbeală*. Termenul acesta decurge din urmarea textului maghiar, unde apare *chapas*, cuvînt care, în limba maghiară are sensul 'lovitură, izbitură' (chiar acesta este nucleul de sens), dar evoluţiile şi specializările semantice derivate, 'nenorocire, înşelătorie', cunosc o mai mare viteză de întrebuinţare. În nici una din cele două situaţii nu se poate considera că traducătorul român ar fi operat aceste calcuri din greşeală, neînţelegînd despre ce este vorba în text, şi echivalînd nişte cuvinte din maghiară cu termenii româneşti care

[193] Există şi un verb *nyom* al cărui nucleu de sens este 'a apăsa'. De aici şi valori precum ' a trage la cîntar', 'a presa', 'a tipări'.

BDD-B3-08 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:27 UTC)

corespundeau primului sens al termenilor maghiari. Autorul *Paliei* de la Orăştie a încercat a găsi acele soluţii de traducere care i se păreau a fi utile textului său, inteligibile pentru cititor şi îmbogăţitoare pentru aspectul literar românesc, aflat în formare.

VI.3.5. Mult discutat şi încă nelămurit, termenul care indică marea sărbătoare a eliberării evreilor din robie (perioadă la a cărei sărbătorire, mai apoi, s-a petrecut un fapt fundamental pentru creştinism – religie care decurge din iudaism –, şi anume Patima şi Învierea lui Isus Christos) apare în PO atît sub forma, foarte probabil, moştenită, cît şi sub forma calchiată. Astfel, forma moştenită apare în: „Aleageţi afară şi luaţi oi, cine pre niştota caseei sale, şi faceţi jirtvă *paştile*" (PO, *Ex.*, 12, 21), „Valaszszatoki es vegyetec iuhokat, kiki mind az ö haza népe szüksegere, es ölyetec *Passahot*", „ite tollentes animal per familias vestras immolate *phase*"[194]. Pe urmele textului grecesc, în BB apare *pasha*.

Mult mai des apare forma calchiată: „(...) mîncaţi grăbind că e *paştile* Domnului, *trecutul* Domnului. / Că în aceaia noapte *voiu treace* prespre pămîntul Eghipetului şi voiu omorî tot născutul de-a prima (...)"(PO, *Ex.*, 12, 11-12), „(...) comedetis festinantes est enim ***phase*** id est *transitus* Domini / et *transibo* per terram Aegypti nocte illa percutiamque omne primogenitum in terra Aegypti (...)", „Mert az WRnac ***passahia***, az az, az WRnac *altalmenete*. / Mert az eyel *altal megyec* Egiptus földen, es minen elsö születet meg ölec (...)".

> Precum se vede, textul latin conţine o glosă în text, lucru care nu apare în textul maghiar (care urmează textul ebraic, şi în care, desigur, nu apare o astfel de glosă), şi nici în BB, care urmează textul grecesc, şi acesta lipsit de glosă internă: „Şi veţ mînca pre dînsul degrabă, pasha iaste a Domnului. Şi voiu treace în pămîntul Egipetului (...)", după: καὶ

[194] Urmarea, aici, a textului maghiar, este atestată şi de începutul versetului, unde magh. *Valaszszatoki*, o modalitate de exprimare caracteristică maghiarei (comună cu ceea ce apare în germană) este urmată întocmai prin: „aleageţi afară"; deosebirea este accentuată de ceea ce apare în latină: „ite tollentes".

BDD-B3-08 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:27 UTC)

ἔδεσθε αὐτὸ μετὰ σπουδῆς· πάσχα ἐτὶ κυρίῳ. καὶ διελεύσομαι ἐν γῇ Αἰγύπτῳ (...).
În legătură cu glosele în text sau interne este precizat că, uneori, acestea sînt doar aparente. În unele cazuri, termenul al doilea, precedat se conjuncţia *sau*, nu apare în text ca sinonim, ci ca nuanţă. Cu alte cuvinte, traducătorul consideră că limba română nu are un termen potrivit pentru a reda sensul cerut, cel de pe prima poziţie fiind nuanţat sau completat prin cel de pe a doua poziţie. Prin unirea lor, se crede că cititorul va ajunge (sau se va apropia de) la sensul exprimat de termenul din textul-sursă.

Apoi: „***jirtva trecutului*** a domnului iaste aceasta, cînd *au trecut* prespre casele feciorilor lu Israil în Eghipet, bătînd eghipteanii” (PO, *Ex*., 12, 27), „***victima transitus*** Domini est quando *transivit* super domos (...)” „Az WRnac **Passah** aldozattya, ki az Izrael fiainac hazat *el multa* (...)”; „Că *va treace* Domnul cum să bată eghiptea‹n›ii, şi cînd va vedea sîngele în pragul de sus şi pre amîndoi omşorii uşiei, *treace-va* uşa aceiia case în aceaea laturi, şi pierdzătoriul nu-l va lăsa a întra în casele voastre cum să strice voao” (PO, *Ex*., 12, 23), „*transibit* enim Dominus percutiens Aegyptios cumque viderit sanguinem in superliminari et in utroque poste *transcendet* ostium (...)”, Mert az WR altal *megyẽ* (...) *el mulya* annac (...)”.

Este momentul de început, imediat dinaintea plecării din Egipt, şi abia apoi (cînd sărbătoarea se va întări[195]) termenul se va referi şi la perioada de trecere a evreilor către pămîntul libertăţii lor. În punctul său de plecare, aşadar, Paştele se referea doar la momentul unei singure nopţi,

[195] Probabil că, în iudaism, cea mai importantă poruncă rămîne prima, cea în care Dumnezeu îşi afirmă caracterul unic (să nu ai alţi zei, să nu-ţi faci chip cioplit etc., să nu te închini altora), în care, după ce îşi afirmă existenţa (eu sînt) şi esenţa (*Yahweh*, adică *Eternul*, semnifică ‘cel care îşi este autosuficient’, căci nu are început şi sfîrşit, nu are nevoie de nimeni pentru a exista, deci este desăvîrşit) subliniază forma fundamentală de existenţă a supremei sale creaţii: libertatea („te-am scos din ţara Egiptului, din casa robiei”).

BDD-B3-08 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:27 UTC)

de mare pericol, aşteptare şi speranţă. În continuare, însă, au avut loc evenimente minunate şi benefice neamului evreu. De aceea, momentul *trecerii* (sacrificatorului) devine începutul unei sărbători mai ample care înglobează şi *trecerea* (din Egipt şi prin Marea Roşie). Abia la capătul acestui drum, sub călăuzirea lui Moise, neamul lui Avraam, Isac şi Iacob va învăţa să-şi ia soarta în propriile mîini. Prin urmare, nu se putea ca întreaga perioadă să rămînă nesărbătorită. Era cît se poate de natural ca un neam trăitor în diacronie şi dotat cu simţul devenirii să vadă aici curgerea unui mare eveniment al destinului său şi nu o succesiune de întîmplări.

VI.4. Ebraismele constituie o prezenţă caracteristică traducerilor textului biblic. Avîndu-şi originea în textul ebraic, acestea trec în textul grecesc, în cel latin şi în cele ale tuturor limbilor, direct sau indirect, uneori se înmulţesc, astfel încît existenţa şi proliferarea lor este o realitate, structurată într-o reţea destul de deasă. Unele dintre acestea îşi datorează prezenţa acţiunii traducătorilor în conformitate cu cerinţele limbii-ţintă şi cu cerinţele de inteligibilitate a textului. Fiind uşor descifrabile şi echivalabile, adeseori traducătorii au preferat păstrarea lor, respectînd forma textului-sursă. Alteori au fost păstrate întrucît – alături de toponime, hidronime, onomastice etc., de denumirile realităţilor exotice (obiecte, plante, obiceiuri) – ebraismele reţin textul în spaţiul său şi-i oferă o notă de autenticitate. În alte cazuri, s-a considerat că, în felul acesta, textul nu este privat de o parte a sacralităţii pe care o emană prin astfel de elemente. Adeseori, explicarea acestor structuri putea fi un bun prilej de continuă catehizare a credincioşilor.

De fapt, ca orice clasă decupată pe un astfel de criteriu, categoria ebraismelor cuprinde tot felul de structuri sintactice şi semantice, cauză pentru care motivaţia prezenţei lor în traduceri decurge din felurite considerente, iar utilitatea lor se raportează la variate scopuri. Chiar dacă pot fi considerate a participa la construirea unui text fidel în limba-ţintă, precum şi la obţinerea unei imagini în care lumea din text se construieşte în spiritul aparţinînd acelei lumi, sub aspect lingvistic astfel de măsuri şi probe ale fidelităţii apar adesea ca expresii

BDD-B3-08 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:27 UTC)

idiomatice, a căror redare întocmai poate conduce la pletore, obscurităţi şi neînţelegeri reale ale textului, care impun adeseori explicaţii ulterioare. De aceea, unii dintre traducători au încercat să echivaleze astfel de elemente cu ceea ce limba-ţintă avea la dispoziţie sub aspect semantic.

VI.4.1. Sub *Mt.*, 5, 2, sensul 'luînd cuvîntul' este redat prin: „Şi deşchise rostul său" (NTB), „Şi deşchizînd rostul său" (BB), „Şi deschizîndu-şi gura sa" (B.Orth. 2001), „Und er tat seinen Mund auf" (B.germ.), „Et ayant ouvert la bouche" (Segond), „et aperiens os suum" (*Vulg.*), καὶ ἀνοίξας τὸ στόμα αὐτοῦ (*Sept.*); sub *Mt.*, 6, 8, sensul 'nu faceţi ca ei' este redat prin: „Deci, nu va închipiureţi lor" (NTB), „Nu vă închipuireţi lor" (BB), „Deci nu vă asemănaţi lor" (B.Orth. 2001), „Darum solt ihr ihnen nicht gleichen" (B.germ.), „Ne leur ressemblez pas" (Segond), „Nolite ergo assimilari eis" (*Vulg.*), μὴ οὖν ὁμοιωθῆτε αὐτοῖς (*Sept.*); pentru 'mustră-l între patru ochi', sub *Mt.*, 18, 15 apare: „ceartă pre el între tine şi între el sîngur" (NTB, BB), „mustră-l numai între tine şi el" (B.Orth. 2001), „vor zwischen, dir und ihm allein" (B.germ.), „entre toi et lui seul" (Segond), „corripe eum inter te, et ipsum solum" (*Vulg.*), ἔλεγξον αὐτὸν μεταξὺ σοῦ και αὐτοῦ μόνου (*Sept.*), astfel de situaţii fiind foarte numeroase.

VI.4.2. Fie pe urmele textului maghiar, fie pe ale celui latin, în PO se întîlnesc structuri care, la origine, se datoresc mentalităţii ebraice şi mijloacelor de exprimare caracteristice acestei spiritualităţi. Astfel apar: „Cu ochii vedem" (*Gen.*, 26, 28), după: „Szömünkel lattyuc", dar: *vidimus*. În textul lui Luther şi în Segond apar: „Wir sehen mit sehenden Augen", dar: „Nous voyons" (Segond). Deşi pare a fi inteligibilă, structura din: „şi amu *de dzeace ori* au schimbat simbriia mea" (*Gen.*, 31, 7)[196], pentru a fi realmente priceputǎ are nevoie de curajul unui mic pas interpretativ, căci, deşi are sensul banal şi uşor de atins 'de multe ori', receptorul nu este dotat cu acele cunoştinţe pentru a putea şti de fiecare dată cînd trebuie făcut pasul respectiv.

[196] În textul maghiar apare: „es immar tízszer valtosztatta meg az én béremet", în cel latin: „mutavit mercedem meam decem vicibus".

BDD-B3-08 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:27 UTC)

Alături de acestea există momente în care traducătorul preferă să ocolească astfel de situaţii care, nu de puţine ori, pot fi capcane atît pentru el, cît şi pentru cititor. Este ilustrativ, sub acest aspect, *Gen.*, 44, 21, versetul:: הוֹרִדֻהוּ אֵלַי וְאָשִׂימָה עֵינִי עָלָיו a cărui traducere conformă textului ebraic ar fi: 'coborîţi-l pe el la mine ca să-mi îndrept ochiul asupra lui'.

Primul verb al enunţului ţine de perspectiva geografică, deoarece este vorba despre venirea din Canaan în Egipt. Majoritatea traducătorilor redau cuvîntul prin forme cu sensul 'a aduce', pentru că, realmente, ceea spusese Iosif se referă la aducerea lui Beniamin. Formula „a-şi îndrepta ochiul asupra cuiva" este una dintre expresiile idiomatice pe care diferitele traduceri au echivalat-o cu expresii proprii limbilor în care s-a tradus, sensul acesteia fiind 'a trata cu bunăvoinţă pe cineva, a face bine cuiva'. Diferitele traduceri şi ediţii tratează în felurite modalităţi acest segment. Astfel: Καταγάγετε αὐτὶν πρὸς μὲ, καὶ ἐπιμελοῦμαι αὐτοῦ, (*Sept.*); „adducite eum ad me et ponam oculos meos super illum" (*Vulg.*), „Aduceţi-l gios pre el la mine cum să-l văd pre el şi să fac bine cu el" (PO) „Hozzatoc alá ötet én hozzam, hogy lassam ötett es ióI tegyec véle" (*Pentateuhul* lui Heltai), „ringt ihn herab zu mir, ich will ihm Gnade erweisen" (B.germ.), „Amenez-le-moi, que mon regard se pose sur lui" (B.Jer.), „Aduceţi-l pe acela la mine, ca să-l învăluie ochii mei" (B.Orth. 2001) manifestă diferite preferinţe redînd, mai mult sau mai puţin, primul sau al doilea element evidenţiat. Ca de obicei, textul regelui Iacob I reproduce fidel textul ebraic: „Bring him down unto me, that I may set mine eyes upon him".

VI.4.3. Sub *Ex.*, 22, 29, în PO apare următorul segment: „Împlearea ta şi lacrămile tale să nu laşi a trece. Plinăciunea, amu, den hrana şi poama ta să dai pîrga den primă. Lacrămile, amu, den vin şi den uleiul tău şi den tot ce se scură ce-i al tău, să dai pîrga dentîniu". În textul latin, secvenţa apare astfel: „decimas tuas et primitias non tardabis offerre primogenitum filiorum tuorum dabis mihi", în vreme ce textul maghiar conţine: „A te telyességedet se könyuezésedet el ne halaszszad. *(Telyessegedet) az az, gabonadbol es gyümölchedbol meg ad az elsö sengét. (Könyuezésedet) az az, borodbol, es olaiodbol, es minden elfolyo állatodbol adki az esösengét*".

BDD-B3-08 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:27 UTC)

Diferitele versiuni au încercat să redea acest conţinut orientîndu-se către limbile respective[197]. În textul ebraic, însă, ideea de redat se materializează printr-o formă caracteristică limbii ebraice care, în plus, utilizează expresia metaforică şi reflectă un mod particular de concepere şi de exprimare a realităţii.

Vrînd să sugereze: 'jerfeşte-mi primele produse ale muncii tale – agricole, viticole, zootehnice' –, textul capătă complexitate, dar şi caracter interpretabil. Elementul de supleţe se referă la faptul că prescripţia nu este directă, în loc de cele de mai sus spunîndu-se: „Iar prinosurile ariei tale şi ale teascului tău, nu întîrzia, nu evita a mi le aduce (acolo unde trebuie = la locul jertfei)". Deşi exprimarea conţine o doză de eleganţă şi delicateţe, din perspectiva celor care traduc aceasta constituie încă o dificultate cu care au a lupta. Vrînd să aibă caracteristicile unei prescripţii – brevitate, fermitate, claritate –, dar fără

[197] Printre modelele cele mai bune stau textul german şi cel englez: „Den Ertrag deines Feldes und den Überfluß deines Weinberges solst du nicht zurückhalten", respectiv: „Thou shalt not delay to offer the first of thy ripe fruits, and of thy liquors". O traducere mai mult decît potrivită apare în B.Orth. 2001: „Nu întîrzia a-mi aduce pîrga ariei tale şi a teascului tău". În acelaşi verset se află şi porunca referitoare la consacrarea primului născut, versetul următor continuînd cu extinderea acestei prevederi şi la primul născut (viţel, miel, asin) al animalelor importante pentru viaţa comunităţii. Faptul acesta este valabil pentru majoritatea traducerilor importante: *Septuaginta*, *Vulgata*, B.germ., K.J., Segond, B.Jer., chiar dacă numărul versetelor acestui cap nu este acelaşi în toate textele.

Se pare că însuşi punctul de plecare principal, textul ebraic, a prezentat unele variaţii, în funcţie de manuscris, ceea ce a creat premisele unor astfel de diferenţe. (De altfel, capul este destul de eterogen, după o primă parte în care se stabilesc regulile în cazul unor pagube suferite, în a doua jumătate prezentîndu-se norme pentru situaţii doar aparent înrudite cu primele.) În unele texte, apar chiar semne care, dacă nu pot fi considerate interpolări, trebuie să fie nişte modificări ori repoziţionări ale elementelor componente ale versetului. Secvenţa care se referă la primii născuţi (oameni sau animale), reapare – dar în forme sensibil diferite – şi în alte locuri ale *Exodului* (13, 2; 34, 19-20). Tot de această secvenţă, însă, ţine şi cea imediat anterioară, aici în discuţie, referitoare la primele produse, de mare utilitate, ale pămîntului.

BDD-B3-08 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:27 UTC)

a abandona o anumită supleţe (Moise încerca să impună, într-un timp destul de scurt, o reţea complexă de reguli de mare stricteţe, unei comunităţi care suferise privaţiuni serioase şi care, acum, era în pericol de a fi orbită de libertate, deci prezenta tendinţa instinctivă de a respinge orice forme de coerciţie.), formula dobîndea de la sine o doză de echivoc. Ambiguitatea derivă din trimiterea directă pe care ebr. מְלֵאָתְךָ o face la conceptul 'plinătate'. Traducătorul nu va şti precis dacă termenul ebraic se referă la 'preaplin', adică la 'prisos', sau dacă trimite la 'fruntea producţiei', adică la 'produsele obţinute în primele momente ale recoltei, respectiv după prima tescuire', adică, la 'produsele şi subprodusele prime'. Distincţia este importantă întrucît, în primul caz, unii ar fi fost scutiţi de jertfă, iar alţii i s-ar fi putut sustrage, în vreme ce, în al doilea caz, apar probleme în legătură cu cantitatea produselor supuse jertfirii.

Probabil că accepţiunea corectă este cea de-a doua, dar cu precizarea fundamentală că primul sens devine nuanţă, căci amendează cantitatea, ajustînd-o la limite rezonabile, în funcţie de realitatea economică a fiecărui individ care oferă jertfa.

În acest loc, textul ebraic se referă la produsele agricole şi viticole (solide şi lichide). Prin utilizarea ebr. מְלֵאָתְךָ, cu referire la întretăierea de mai sus (produse agricole şi viticole, solide şi lichide), forma ebraică se cere nuanţată la traducere. De aceea, majoritatea traducerilor utilizează termeni prin care se vizează, explicit, şi starea lichidă: 'prinos', 'plinătate', '**lacrimă'**. Faptul acesta nu face decît să sporească echivocul conţinut (mai sus prezentat), deoarece metafora din textul ebraic este amplificată. Mergînd pe această cale, traducătorul maghiar va desfăşura termenul ebraic, atît din perspectiva produsului agricol (cereale etc.), cît şi din cea a subprodusului (vin, ulei etc.), aşadar, prin doi termeni: *telyesseg*, respectiv: *könyuezés*, construind un text precum cel ebraic, adică: „Plinătatea ta şi lacrimile tale să nu le omiţi". Enunţul este scurt, aproape imperativ, dar obscur.

De aceea traducerea conţine note explicative, cu referire directă la cei doi termeni-cheie ('plinătate' şi 'lacrimi'), prin a căror explicare se indică sensul celui de-al treilea ('omisiunea', 'evitarea'), luminîndu-se astfel întregul enunţ. Neoptînd pentru note separate, traducătorul român

BDD-B3-08 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:27 UTC)

– care înţelege că, lăsat ca atare, textul său ar fi la fel de încifrat precum cel maghiar, dar şi precum cel latin – alege să pună la lucru respectivele note, nu topindu-le, ci introducîndu-le în textul său. În felul acesta, după traducerea prin care se redă textul maghiar: „Împlearea ta şi lacrămile tale să nu laşi a trece", versetul PO se îmbogăţeşte într-un mod prin care separaţia, implicită, din textul ebraic devine explicită: „Plinăciunea, amu, den hrana şi poama ta să dai pîrga den primă. Lacrămile, amu, den vin şi den uleiul tău şi den tot ce se scură ce-i al tău, să dai pîrga dentîniu".

VI.4.4. Ultimul exemplu este un ebraism transparent şi netransparent deopotrivă, dar care sub aspect formal rămîne mult mai puternic ancorat în lumea care l-a generat ca mijloc de exprimare: „Văzu, derept aceaea, obrazul lui Laban, şi iaca, nu era aşa către el *ca ieri şi mainte* " (*Gen*., 31, 2), „mint tegnap es annac elötte" „sicut hesterna et nudiustertiana die", „wie zuvor" (B.germ.), „comme auparavant" (Segond). Din cele de mai sus, păstrează ebraismul intact doar *Vulgata*; Luther renunţă la el, de asemenea, textul francez. Model pentru textul românesc rămîne cel maghiar, unde are loc un soi de îmbinare (este greu de spus dacă traducătorul maghiar deliberează asupra acestui act), căci textul maghiar se poate reda prin: 'precum ieri şi aceleia (zile) înainte', dar şi prin: 'precum ieri şi aceleia (zile, ziua de) dinainte'.

VI.5. Vechile traduceri biblice româneşti prezintă relativ frecvent cîteva tipuri de construcţii calchiate din textele ale căror traduceri sînt. Prin acestea se exprimă felurite modalităţi de conceptualizare a mai multor relaţii centrate pe temporalitate. Deşi este vorba despre conceptualizări care pot fi considerate general-umane, poporul român nu a dezvoltat respectivele modalităţi şi, în consecinţă, limba română nu le-a gramaticalizat decît în forme oarecum marginale. Întrucît respectivele construcţii erau întîlnite într-un text de prestigiu maxim, precum este cel biblic, iar esenţa exprimată în respectivele modalităţi a putut fi atinsă în limba română în forme de exprimare diferite, respectivele modalităţi străine de exprimare au putut fi împrumutate şi utilizate de către limba română, înţelese fiind, apoi, de către receptorul

BDD-B3-08 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:27 UTC)

textului. Acesta este unul dintre cazurile în care se pot constata constrîngerile textului de tradus, dar care se află în concurenţă cu cele ale limbii române ca sistem. Limbi precum greaca, latina, slavona, limbile indoeuropene, în general, prezintă felurite construcţii (genitivul, dativul şi ablativul absolut, dativ şi acuzativ cu infinitiv sau participiu etc.) pe care traducătorii români au încercat fie să le calchieze cumva, fie să le redea prin echivalenţi româneşti acceptabili. Astfel de construcţii constituie nişte indici ideali pentru orientarea cercetării în ceea ce priveşte comportamentul traducătorului.

VI.5.1. Un prim tip de construcţie îl constituie cel alcătuit cu verbul ***a fi*** + ***gerunziul/participiul*** (καὶ ἐγένετο), prin care se exprimă diferite forme de trecut. Construcţiile acestea, de provenienţă ebraică – de unde fuseseră calchiate de către traducătorii evrei ai *Septuagintei* – au trecut pe calea calcului în toate limbile, însă în proporţii diferite. Foarte fideli textului pe care îl aveau în faţă, traducătorii slavi au găsit resurse în limbă pentru a reda respectivele construcţii, dar, mai ales, au avut voinţa de a produce traduceri fidele, sub aspect formal, faţă de textul grecesc. De aceea, frecvenţa acestor construcţii este foarte ridicată în textul slavon. Asemănător se petrec lucrurile în textul englez, precum şi în cel maghiar. Fără a evita aceste construcţii, alte traduceri reduc numărul de ocurenţe ale acestora, încercînd să pună la lucru mijoacele respectivei limbi, centrîndu-se, aşadar, pe redarea conţinutului, inclusiv a celui gramatical, dar în forme proprii limbii respective sau dezvoltate de către limba respectivă. Exemplar pentru această categorie este textul *Vulgatei*. Există şi traduceri situate între aceste două tipuri, mai aproape sau mai departe de unul dintre acestea.

În general, se poate spune că, cu cît limba în care se traduce este mai exersată ca limbă de cultură, deţinînd o varietate de structuri şi mijloace de exprimare proprii, la care se adaugă o puternică conştiinţă a valorii şi forţei acestora, cu atît procesul de imitare este mai subtil. Fireşte, această caracteristică este necesară, nu şi suficientă. Este, totodată, necesar ca traducătorii să aibă o anumită concepţie asupra traducerii textului sacru. Astfel, despre limba greacă nu se poate afirma că nu era dezvoltată sub aspect cultural. Traducătorii *Septuagintei*, fără

BDD-B3-08 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:27 UTC)

a forţa prea mult această limbă, au încercat să redea conţinutul *Torei*, dar fără a pierde elementele formale ale acesteia. De aceea, cazul traducerii greceşti diferă de cele ale celorlalte limbi şi, în special, de cel al traducerii latine.

VI.5.1.1. *Codicele Bratul*, traducere din secolul al XVI-lea a unui text slavon, este unul dintre cele care prezintă această construcţie. Se înregistrează astfel: *era* (...) *durmindu* **бѣ** (...) **спѧ** (CB); *era lăcuindu* **бѣже прѣбивь** (CB) (în CP: *era de lăcuiia*); *era răbdîndu* **бѣχѫ трьпе є** (CB) (în CP: *era de răbda*); *previndu era* **възирдє є бѣχѫ** (CB); *era răbdîndu* **бѣχѫже трьпѣ є** (CB); *era rugîndu-mă* **бѣχѫ** (...) **мѡлисѧ** (CB); *era şezîndu* **бѣχѫ сѣдє є** (CB); *era vînzîndu* **бѣχѫ продаѫ є** (CB); *era* (...) *vrăjindu* **бѣ** (...) **влъχвоѵѫ** (CB); *eraţi* (...) *rătăcindu* **бѣсте** (...) **блѫдє є** (CB, CV) (în CP: *eraţi rătăcite*); *fu lîngă flămîndu* **б стьже пріидлчень** (CB) (în CP: „Fu-i foame şi vrea să guste”); *fură (...) a întra (...) şi a grăi* (CB) **б стьже въ иконіи вькоѵпѣ вънити иχ въсѫнми є**; „Şi ca *era mergînd* el a se apropiia către Damasc (CP) **идѫ ѵ б сть**; „Era unii de feciorii lu Schecu Ovreaiul, maimarii preoţi şapte, ceia ce aceaia *era făcîndu*” (CB) **бѣχѫже нѣціи сьновє скевіи іѡудеи дрχиереи седемь иже сътворе є**, (în CP şi CV: *făcea*); „ceia *ce-s neţiindu*” **несъдръже є** (CB) (în CP: „ceia ce nu ţin”)[198].

> Participiul prezent activ precedat de forma de imperfect a vb. **б ти** (mai ales cea de persoana a III-a singular, **бѣдχѫ**, des întîlnită sub forma variantei contrase, **бѣχѫ**) alcătuia o construcţie activă aptă să redea ceea ce apărea în textul grecesc. Totodată, datorită faptului că aoristul sigmatic al acestui verb putea avea valoare şi uz de imperfect, respectivul aorist se putea utiliza în construcţiile acestea. Exemplele de

[198] Chiar dacă astfel de construcţii nu sînt străine textelor vechi româneşti, se observă că frecvenţa lor în texte este oscilantă, în unele texte apărînd mai des, în altele mai rar, în toate textele alternînd cu formele sintetice de imperfect, mai mult ca perfect etc. (în funcţie de valoarea cerută de context).

BDD-B3-08 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:27 UTC)

mai sus arată că, alături de aoristul de tipul **бѣхъ**, **бѣ**, **бѣ** etc., se utiliza, în acelaşi scop, şi aoristul de tip **б хъ**, **б стъ**, **б стъ** etc.

Construcţia este cunoscută şi altor texte, precum *Codex Sturdzanus*: „Şi *era* acela ceas *deştins* arhanghel Mihail” (16^{r}/15-16”); „Şi salce-l *fusese vădzut* şi dzise” (59^{v}/9).

VI.5.1.2. Avînd în vedere faptul că textul *Paliei* de la Orăştie nu este întins, numărul acestor construcţii poate fi socotit ca fiind destul de mare, ele fiind răspîndite de-a lungul întregii traduceri. Se înregistrează astfel: „avuţiia lui carea *era dobîndit* şi suflete care *era rodit* în Haran” (*Gen.*, 12, 5), în textul maghiar: „minden ö ioszagockal, mellet *kerestenec vala*, es a Lelkeket, kiket *nẽzettenec vala* Haranba”, în poziţiile corespondente ale textului latin apar *possederant*, respectiv: *fecerant*”; „Şi soarele *era venit* pre pămînt” (*Gen.*, 19, 23), în textul maghiar: „es a nap immar *fel iött vala* a földre”, respectiv „egressus est”; „mearse la loc unde *era stătut* înaintea Domnului” (*Gen.*, 19, 27), în textul maghiar: „méne a helyre, a holl az WR elött *álla vala*”, respectiv: *steterat*; „Şi Domnul căută de Sara, cum *era zis*, şi aşa făcu cu ea cum *era zis*” (*Gen.*, 21, 1), în textul maghiar: „Es az WR meg latogata Sarat miképen *meg mondotta vala*, es vgy chelekedéc ö vele, miképen *meg mondotta vala*”, respectiv: *promiserat*, „locutus est”; „în aceaea vreame care Domnezeu *era zis* lui” (*Gen.*, 21, 2), „az idöbe, mellyet az Isten öneki *mondot vala*”, respectiv: *praedixerat*[199]; „în ce chip Domedzeu *era porîncit* lui” (*Gen.*, 21, 4), „miképen az Isten öneki *meg parantsolta vala*”, respectiv: *praeceperat*. Privind la situaţia din urmă, unde pentru: „Domnul *era poruncit*” (*Ex.*, 36, 1)[200], textul maghiar prezintă: „az WR *parãcholt vala*”, respectiv: *praecepit*, încă de pe acum se observă că traducătorul român, deşi dispus să calchieze o

[199] Vezi şi *Gen.*, 12, 4; 22, 3.

[200] Vezi şi secvenţa identică: „cum Do‹m›nul lu Moisi *era poruncit*” (*Ex.*, 39, 5), în textul maghiar: „meg parancholta vala”, respectiv: *praeceperat*, precum şi *Ex.*, 39, 21, unde textul românesc este identic cu cel de sub Ex., 39, 5, de asemenea cel maghiar, în *Vulgata*, unde acesta este v. 24, apărînd *praecepit*.

BDD-B3-08 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:27 UTC)

astfel de construcţie, nu procedează în mod consecvent, cedările faţă de modelul străin alternînd cu cele în faţa nevoilor limbii române: „Domnul lu Moisi *porîncise*” (*Ex*., 39, 1), din: „az WR Mosesnec *parancholta vala*”, respectiv: *praecepit* (v. şi *Ex*., 39, 29), precum şi *Ex*., 39, 7: „cum Domnul lu Moisi *poruncise*”, în textul maghiar: „meg parancholta vala”, în cel latin. *praeceperat*; „Cînd, amu, *era auzit* oca venitului lui Iacov” (*Gen*., 29, 13), în textul maghiar: „Mikor kedig Laban *meg hallotta volna* Iacobnac iöuesenec okat”, în textul latin: „auditis (...) causis itineris”; „Şi deacă *era venit* o lună” (*Gen*., 29, 14), în textul maghiar: „Es minekutanna *el tölt volna* egy holnap”, în textul latin: „postquam *expleti sunt* dies mensis unius”; „Şi acesta aşa făcu cum Iosif *era lăsat*” (*Gen*., 44, 2), în textul maghiar: „Es ez vgy chelekedec mint Ioseph neki *meg hadta vala*”, în cel latin: „factumque est ita”; (*Gen*., 37, 1) „Iacov, iară, lăcui într-acel pămînt în carele tată-său *era lăcuit* ca un venit”, în textul maghiar: „(...) iöueuenyü *lakott vala*”; *peregrinatus est* (*Vulgata*); „Şi deaca trecură 40 de zile, deschise fereastra spre corabie, ce *era* el *făcut*” (*Gen*., 8, 6), urmînd: „cumque transissent quadraginta dies aperiens Noe fenestram arcae quam *fecerat*”, în textul maghiar: „Negyuen nap vtán meg nyita Noe a Bárkanac ablakat, mellyt *chinalt vala*”; „soarele *era apus*” (*Gen*., 28, 11), în textul maghiar: „à Nap *elnyugut vala*”, în textul latin: „(post) solis occubitum” (*Vulgata*).

După cum se observă, autorul PO alege, în cazurile prezentate, să urmeze textul maghiar, cel care conţine aceste construcţii, iar nu pe cel latin.

VI.5.1.3. Alături de acestea se situează şi secvenţa de sub *Gen*., 24, 30: „Că *era vădzut* cercelul şi podoaba mînilor în mîna soru-sa şi *era audzit* Răvecăei, surori-sa, beseada ce aceasta *era dzis*” (PO), în textul maghiar: „Mart *látta vala* a Násfát ea a kari ékösséget az ö huganac kezein, es *hallotta vala* Rebeccannac az ö huganac beszedet, ki eszt *mondotta vala*”.

Situaţia este cît se poate de bogată în informaţii deoarece arată că, precum textul latin sau alte traduceri, în destul de multe împrejurări, nici textul *Septuagintei* nu redă întotdeauna şi cu maximă fidelitate ceea

BDD-B3-08 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:27 UTC)

ce apare în textul ebraic. În *Septuaginta* apare: Καὶ ἐγένετο, ἡνίκα εἶδε τὰ ἐνώτια, καὶ τὰ ψέλλια ἐν ταῖς χερσὶ τῆς ἀδελφῆς αὐτοῦ, καὶ ὅτε ἤκουσε τὰ ῥήματα Ῥεβέκκας τῆς ἀδελφῆς αὐτοῦ, λεγούσης, în *Vulgata*: „Et factum est, postquam vidit inaures, et virias in manibus sororis suae, et quando audivit verba Rebeccae sororis suae, dicentis (...)", în vreme ce, în cele trei poziţii, textul ebraic prezintă: כִּרְאֹת֙ אֶת־הַנֶּ֔זֶם, 'după ce era văzut veriga', וּכְשָׁמְעֹ֕, 'şi după ce fu auzind' respectiv לֵאמֹ֖ר, 'era zicînd'.

> Pe de altă parte, este natural să se întîmple astfel deoarece traducătorii *Septuagintei* erau conştienţi de faptul că, pe lîngă aceea că nu puteau aduce în greacă toate structurile ebraicei, nici nu puteau face acest transfer de fiecare dată cînd acele structuri se manifestau în textul ebraic. Întocmai precum traducerile protestante, *Septuaginta* a fost o scriere destinată lecturii de către un cititor concret, şi anume evreii grecizaţi şi, eventual, grecii, deci trebuia să îndeplinească condiţia de inteligibilitate. (De aceea, probabil, succesul unor traduceri precum cea a lui Aquila a fost de scurtă durată, limitat la cercuri restînse de cititori, şi numai la cunoscătorii ambelor limbi[201].) Totodată, însă, nu trebuie omis că, între *Septuaginta* şi targum-uri, între *Septuaginta* şi *Biblia Hebraica*, există destule deosebiri date, în principal, de manuscrisele aflate la baza celor două rînduri de traduceri. Nu este, aşadar, de mirare faptul că *Septuaginta* prezintă diferenţe faţă de textul ebraic (acesta din urmă fiind modelul traducerii lui Luther a regelui Iacob I şi al majorităţii textelor maghiare). În felul acesta, alături de modelul constituit de *Septuaginta* (text care, direct sau prin intermediul versiunilor slavone, a constituit modelul de bază în spaţiul cultural-spiritual românesc), cultura română cunoaşte şi deţine o traducere care se revendică pe bună dreptate de la *Biblia Hebraica*, aşadar, trecînd pe alături de cealaltă mare sursă: textul grecesc. În fapt, prin PO, cultura română are în prima sa încercare, parţial reuşită, de traducere a *Pentateuhului* o versiune care, indirect, provine din textul ebraic şi, într-o altă măsură, provine în mod direct din

[201] Traducerea *Septuagintei* de către Aquila este caracterizată printr-o literalitate excesivă, interesul acestuia centrîndu-se pe forma textului.

BDD-B3-08 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:27 UTC)

Vulgata. Abia apoi, direct şi indirect, va avea, prin ms. 45, 4389 şi BB, versiuni care provin din *Septuaginta*.

VI.5.1.4. Asemănător este cazul de sub *Gen.*, 24, 63: „Şi către seară *era ieşit* la cîmp **să se roage**" (PO), în textul maghiar: „es estuefelé *kiment vala* a mezöre **imadkoznyi**".

În acest loc, *Septuaginta* diferă sensibil de majoritatea textelor consultate: Καὶ ἐξῆλθεν Ἰσαὰκ ἀδολεσχῆσαι εἰς τὸ πεδίον τὸ πρὸς δείλης 'Et egressus est Isaac, exerceri in campo ad vesperam', în vreme ce, în *Vulgata*, apare: „et egressus fuerat ad meditandum in agro inclinata iam die", de asemenea, în textele german, englezesc şi B.Jer.: „Und er war ausgegangen, um zu beten (...)", „and Isaac went out to meditate (...)", „Or Isaac sortit pour se promener (...)". Ebr. שׂוּח era polisemantic, fireşte, dar majoritatea comentatorilor atribuie termenului sensul contextual 'a medita', ceea ce în lumea indoeuropeană este potrivit a fi echivalat la nivel semantic prin 'a se ruga'[202]. În acest caz, traducerea maghiară şi, pe urma ei, cea românească, procedează invers decît în alte locuri, încercînd să lămurească, dincolo de nivelul aparent şi superficial, un loc mai greu accesibil şi destul de important pentru corecta înţelegere a devenirii personajului biblic.

VI.5.1.5. În: „Aceastea aşa trecînd, spuseră lu Iosif că tată-său *ară fi beteag*" (PO, *Gen.*, 48, 1) textul latin este cel urmat: „his ita transactis nuntiatum est Ioseph quod *aegrotaret* pater eius", dar împrumutînd şi

[202] După moartea mamei sale, Isac este arătat aici ca întorcîndu-se dintr-o plimbare de seară, făcută la Puţul Revelaţiei (Beer Lachai-Roi). Întrucît verbul aici utilizat poate avea şi valoare 'a jeli', iar contextul situaţional este potrivit pentru utilizarea acestui sens, şi avînd în vedere că, cîteva versete mai jos, se spune că, prin căsătoria cu Rebeca, Isac şi-a mai domolit dorul de mamă, se pare că, în acest moment, Isac este arătat ca fiind într-o etapă de echilibrare după moartea mamei sale, depăşind etapa jelitului, ajuns în cea de autocunoaştere prin meditaţie profundă, cînd accede la un nivel superior de contact cu Divinitatea. În acest fel, momentul venirii Rebecăi va coincide cu momentul în care Isac va fi purificat de suferinţa morţii mamei sale, capabil să se înscrie pe orbita destinului de urmaş al lui Avraam.

BDD-B3-08 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:27 UTC)

din cel maghiar: „Ennec vtanna meg mondac Iosephnec: Ime á te attyad beteg", adică: 'după aceasta îi spuseră lui Iosif: „Iată, tatăl tău ‹este› bolnav'.

VI.5.1.6. În „şi *era venit* **au striin** în Gherar" (*Gen.*, 20, 1), pentru: „es *iöueueny vala* Gerarba", respectiv: „et *peregrinatus est* in Geraris", de fapt, *venit*, precum *striin*, trebuie să fie nume şi nu verb, ceea ce, depăşind aparenţa formală a grupului respectiv, face să nu mai fie vorba despre o construcţie verbală din categoria aici discutată, ci despre un predicat nominal. Este de observat şi glosa din text, ca formă a libertăţii.

VI.5.1.7. Această construcţie poate apărea şi în situaţii în care limba română ar fi cerut un verb pronominal. Astfel apar: „Cînd, amu, Iacov *era deşteptat* din somn zise" (PO, *Gen.*, 28, 16), în textul maghiar: „mikor kedig Iacob *felserkent volna* álmabol monda", în cel latin: „cumque *evigilasset* Iacob de somno ait"; „Cînd văzu Liia cum că *era stătută* de-a naşterea" (PO, *Gen.*, 30, 9), în textul maghiar: „Mikor Lea lata, hogy *szünt volna* à szülestöl", în textul latin: „parere desisset". Alături de alte cauze (în special urmarea rigidă a topicii din versiunea tradusă – situaţie care, totuşi, nu este caracteristică autorului PO), tendinţa de a calchia astfel de construcţii poate genera mici distorsiuni ale textului: „După aceaea Lot *era despărţit* de Avraam, zise Domnul lu Avraam" (PO, *Gen.*, 13, 14), după: „Minekvtanna Loth *elualt uolna* Abramtol, monda az WR ABRAMNAC", în *Vulgata*: „dixitque Dominus ad Abram postquam *divisus est* Loth ab eo". În acest caz, pe fondul voinţei de a reproduce construcţia din textul maghiar, apoi – considerînd secvenţa ca uşor de tradus –, pe fondul încercării de a păstra topica maghiară, forma *minekvtanna* nu este redată prin *după ce*, cum ar fi trebuit în acest caz, ceea ce conduce la o uşoară forţare a limbii române.

VI.5.1.8. Cazurile următoare diferă de precedentele întrucît forme din textul maghiar şi din cel latin, care, în mod obişnuit, sînt echivalate prin forme româneşti compuse, sînt traduse prin forme simple. În aceste situaţii, după ce a comparat sursele şi a observat atît existenţa şi structura construcţiei, dar şi posibilitatea ca aceasta să lipsească, autorul

BDD-B3-08 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:27 UTC)

PO va alege să nu mai reproducă construcţia, şi va căuta în propria limbă resurse pentru a reda sensurile cerute. Apar astfel: „Şi împlu Domnedzeu în a şaptea zi lucrul său ce **făcu**, şi odihni în a şaptea dzi de toate lucrure ce *era făcut*. / Şi blagoslovi a şapte dzi şi sfinţi ea, căce că în aceaia *era odihnit* de toate lucrurele sale, ce Domnedzeu rodi şi **făcu**" (PO, *Gen.*, 2, 2-3), unde se urmează atît *Vulgata*: „conplevitque Deus die septimo opus suum quod ***fecerat*** et requievit die septimo ab universo opere quod *patrarat* / et benedixit diei septimo et sanctificavit illum quia in ipso *cessaverat* ab omni opere suo quod creavit Deus ut ***faceret***", cît şi versiunea maghiară, sensibil diferită pe alocuri de cea latină: „Es eképen vegezé el az Isten Hetedic Napon az ö Chinalmanyat, mellyet *chinal vala*, es meg nyuguuec a Hetedic Napon, minden ö chinalmanyatol, kit *chinal vala*. / Es meg álda az Isten a Hetedic Napot, es meg szentöle ötett: miert hogy eyen *nyugott vala* meg minden ö chinalmanyatol, mellyet terömte az Isten, es **chinala**". Dintre cele patru forme subliniate în cele două versete, doar ultima poate fi considerată ca inspirînd (sau chiar generînd) ceea ce apare în textul românesc. Formele din textul latin, însă, deşi pot fi redate în limba română prin forme simple (fapt care, după cum se va vedea mai jos, se petrece destul de des), au, în asemenea traduceri, corespondente compuse. Cu toate acestea, autorul PO preferă, aici, doar în două rînduri astfel de forme, în celelalte două cazuri traducînd secvenţele respective prin forme simple.

VI.5.1.9. Acelaşi amestec de forme apare şi în: „Şi cînd *ară fi deşchizînd* vădzu porobocul şi, iaca, porobocelul *plîngea*. Lăsă-i-se milă de el şi dzise: «Dentre porobocii jidovilor iaste»" (PO, *Ex.*, 2, 6), verset care urmează versiunii maghiare: „Es mikor *meg nytotta volna* lata à gyermetsket, es ime à gyermetske *sir vala*: könyerüle rayta es monda: à Sidoc gyermekec közzül valo", şi nu celei latine: „*aperiens* cernensque in ea parvulum *vagientem* miserta eius ait de infantibus Hebraeorum est". Deşi urmează textul care prezintă o formă vizibil analitică (*sir vala*), textul românesc preferă imperfectul sintetic *plîngea*, combinînd cele două modalităţi de redare. De asemenea, sub *Gen.*, 37, 2: „Cînd Iosif de doispredzeace ani ară fi, oile *socotiia* cu fraţii săi"

BDD-B3-08 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:27 UTC)

(PO), „Mikor Ioseph tizenhét esztendös volna, iuhokat *öriz vala* az ö battyaiual”.

> Secvenţele care conţin forme de tipul celor în discuţie arată că textul maghiar prezintă două rînduri de astfel de forme (analitice): unele create cu ajutorul formei *vala* (cele ce exprimă un preterit), altele cu ajutorul formei *volna* (cele ce exprimă un perfect). La rîndul său, textul latin poate prezenta – în funcţie de anumite circumstanţe pe care respectivul context le are de exprimat – forme verbale de indicativ imperfect şi perfect, de conjunctiv imperfect, participii, gerundive, construcţii cu ablativul etc. Această complexitate reflectată de către textul latin se datorează, în special, la două caracteristici: a) o anumită independenţă pe care, datorită concepţiilor şi cunoştinţelor sale, autorul traducerii o manifestă faţă de textele pe care le are de tradus; b) tendinţa accentuată de a reflecta asupra rezultatului traducerii (asupra textului care apare ca urmare a traducerii), dată de faptul că la baza respectivei traduceri nu se află un singur text, ci două sau mai multe. Probabil că acest element este mult mai important decît pare, avînd o pondere incalculabilă în travaliul actului de traducere, precum şi în rezultatul final[203].

Avînd ca model două texte (maghiar şi latin), urmînd o concepţie care aşează destinatarul concret al textului într-o poziţie centrală şi care, totodată, se interesează de eficienţa rezultatului traducerii din perspectiva sistemului limbii române, traducătorul *Paliei* de la Orăştie

[203] Un traducător care are în faţă un singur text, sau care doar consultă sporadic unul sau chiar mai multe texte, nu numai că este stimulat doar într-o singură direcţie: urmarea fidelă a textului de tradus aşa cum este el, dar nici nu are cum să-şi dezvolte spirtitul critic necesar unei traduceri de calitate. Centrîndu-se pe singurul text pe care îl are şi care, ca sursă unică, devine reper, traducătorul lipsit de perspectiva comparativă rămîne lipsit de numeroase elemente necesare actului traducerii. Celălalt traducător, care are în faţă două sau mai multe texte, pe care le urmăreşte sau doar consultă, dar în mod constant, deşi riscă să problematizeze fiecare secvenţă a textului, observă mult mai lesne problemele textelor model, ale limbii în care traduce, precum şi posibilităţile pe care care le dezvoltă textul care iese din mîinile sale, alături de posibilităţile sale de libertate faţă de forma textului de tradus.

BDD-B3-08 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:27 UTC)

optează pentru combinarea celor două modele, maghiar şi latin, de unde un anumit amestec al formelor, care dă impresia de inconsecvenţă. Privind la situaţia din cele două texte străine, relativ la rezultatele care apar în textul românesc, se pot face constatări pline de semnificaţii pentru înţelegerea caracteristicilor acestei traduceri.

VI.5.1.10. Exemple precum: „Lot, iară, **şedea** în poarta Sodomului" (PO, *Gen.*, 19, 1), dar: „Loth kedig *ül vala* Sodomanac kapuyaba", „*sedente* Loth in foribus civitatis"; „vadră **ducea** pre umăr" (PO, *Gen.*, 24, 15), dar: „es egy vedret *viszen vala* válan", „*habens* hydriam in scapula"; „Şi cînd **rădică** ochii săi şi *căută*, iaca, înaintea lui trei bărbaţi *stau*, şi deaca *văzu* pre ei" (PO, *Gen.*, 18, 2), dar: „Es mikor ö szömeit *felemelte volna* es *nezne*: Ime elötte harom firfiu *ál vala*. Es mikor öket *latta volna*", „cumque *elevasset* oculos apparuerunt ei tres viri *stantes* propter eum quos *cum vidisset*", ilustrează acele situaţii în care textul românesc prezintă imperfectul în forma sa simplă, textul maghiar prezintă forme compuse, în vreme ce textul latin nu poate fi socotit ca model pentru textul românesc.

VI.5.1.11. Cele de mai sus arată că traducătorul PO, consultînd ambele texte-model, a observat că textul său, precum cel latin, poate conţine, în poziţiile respective, o formă obişnuită de imperfect. Alături de această constatare, urmată de o acţiune în acest sens, prezenţa în *Palia* de la Orăştie şi a celuilalt tip de formă derivă dintr-un raţionament mai complex. În primul rînd, textele traduse din slavonă (sursă declarată, dar fără suport real), în spaţiul românesc, prezintă această construcţie ca pe o caracteristică marcantă. Era, deci, necesar, ca traducătorul PO să-şi legitimeze, şi în acest fel, lucrarea. Fiind vorba despre o construcţie provenind din limba de cultură în spaţiul românesc, relativ curentă în vechile traduceri religioase, confirmată şi de *Vulgata*, şi de *Pentateuhul* lui Heltai, traducătorul român trebuia să ţină seama de această tradiţie (care nu va fi ignorată nici mai tîrziu, de către autorii unei tipărituri de mare prestigiu, precum NTB, chiar dacă semnalul lor va fi mai ponderat).

Totodată, felul în care se constituie PO arată un traducător dispus şi competent în a reda structuri caracteristice textelor model, dar şi capabil

BDD-B3-08 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:27 UTC)

să promoveze structuri ale limbii române, chiar să creeze structuri în spiritul acestei limbi. În felul acesta, chiar într-o porţiune de text românesc care, nicicum, nu poate fi pusă pe seama influenţei latine, PO nu conţine nici măcar o singură formă de imperfect perifrastic, deşi acestea abundă în textul maghiar, cel pe care se edifică respectivul verset: „Şi tot însul, cine *rădica* argint şi arame, *aducea* Domnului în dar. Şi toţi, la cine *se afla* lemn de setim, *ducea* pre slujba lu Domnedzeu, usebi-usebi pre toată lipsa" (*Ex*., 35, 24), „Es minden, à ki ezüstet es értzet *emel vala fel*, az WRnac *hozza vala* aiandokba. Es minden, à kinél Setimfa *talaltatic vala*, *viszi vala* az Isten szolgalatyanac külemkulemb szükségére", „argenti et aeris metalla obtulerunt Domino lignaque setthim in varios usus".

VI.5.1.12. În secolul următor, textul românesc în care această construcţie este cel mai bine reprezentată este *Biblia* de la 1688[204], mai ales datorită fidelităţii traducătorului, Nicolae Milescu, faţă de text, apoi celei a revizorilor munteni, conduşi de către fraţii Greceanu. Provenind din acelaşi secol, dar din altă arie culturală românească şi având ca model *Vulgata*, *Noul Testament* de la Bălgrad este reprezentativ pentru categoria textelor culte care utilizează mai degrabă rar construcţiile ***a fi + gerunziul/participiul***, adică fără a crea o astfel de abundenţă în limba română.

> Sub FA, 9, 28 se întîlneşte perechea: „Şi *era* cu ei *întrînd şi eşind* în Ierosalim" (NTB), alături de: „Şi *era* cu ei *întrînd şi ieşind* în Ierusalim" (BB). În textele de referinţă apare: Παραγενόμενος δὲ εἰς ʽΙερουσαλὴμ ἐπείραζεν..., (*Sept*.) şi: „Et erat cum illis intrans et exiens in Ierusalem..." (*Vulg*.). Concordanţa demonstrează că şi autorii NTB puteau fi determinaţi să opteze pentru introducerea de astfel de structuri în textul lor şi în limba română. Studiind comparativ cazurile în care ei fac acest lucru, se observă că formele perifrastice din NTB, cum este acest imperfec,t pot apărea doar atunci cînd şi textul latin le conţine. Astfel se petrec lucrurile şi sub FA, 2, 2: „împlu toată casa unde *era*

[204] Vezi studiile lingvistice la *Biblia* de la Bucureşti, ediţiile MLD (1988-1997) şi *Biblia 1688*, elaborate de Vasile Arvinte.

BDD-B3-08 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:27 UTC)

şăzînd” (NTB), alături de „umplu toată casa unde *era şăzînd*” (BB), redînd ἦσαν καθήμενοι, adică „erant sedentes”; FA, 5, 25: „Iaca, bărbaţii ce-i puset în temniţă, *sînt* în besearică, *stînd şi învăţînd* pre oameni” (NTB), alături de „Iată, bărbaţii pre carii aţ pus în temniţă *sînt* în besearecă *stînd şi învăţînd* pre norod” (BB), în textul latin „*sunt* in templo *stantes, et docentes* populum”.

VI.5.2. Construcţiile intensive sînt un alt tip de ebraism caracteristic traducerilor biblice. Tiparul acestora este simplu, uşor de remarcat şi de reprodus, impunîndu-se conştiinţei aproape instantaneu, căci se adresează mai degrabă compartimentului afectiv decît celui raţional, ceea ce face ca, o dată impus, să activeze generînd noi forme concrete, precum şi variante ale tiparului iniţial.

VI.5.2.1. Astfel de situaţii pot fi ilustrate prin exemple precum: „mie făgădaş făgăduişi” (PO, *Gen.*, 31, 13), „ennekem fogadast fogadal”, „votum vovisti mihi”; „Şi Iacov făgăduită făgădui şi zise” (PO, *Gen.*, 28, 20), „Es Iacob fogadast fogada es monda”, „vovit etiam votus dicens” (*Vulgata*)[205]; „cu moarte veri muri” (PO, *Gen.*, 2, 18), care nu poate urma magh.: „Halalnac Halaláual halsz”, ci: „morte morieris”[206]. Deşi construcţiile intensive în care verbul la un mod personal este reluat prin forma de gerunziu a aceluiaşi verb se înregistrează destul de rar în *Noul Testament*, ele nu lipsesc nici de aici: *cu jurămîntu jură-se* (CB, FA 2, 30), *cu blăstăm jură-se* (CP), *cu*

[205] În textul *Septuaginta*: Καὶ ηὔξατο ’Ιακὼβ εὐχὴν, λέγων, „Et vovit Iacob votum, dicens”.

[206] Vezi, însă, şi situaţiile în care textul românesc este fidel celui maghiar, neurmînd *Vulgata*: „cu moartea morţiei veri muri” (*Gen.*, 20, 7), „halalnac halalaual halsz”, „morte morieris” şi: „cu moartea morţiei va muri” (*Gen.*, 26, 11), „halalnac halalaual hallyon”, „morte morietur” (*Vulgata*), θανάτῳ ἔνοχος ἔσται, „morte obnoxius erit” (*Septuaginta*), cazuri în care construcţia intensivă, prin exagerare, devine un nonsens, apoi: „tot oarecine va face lucru sămbătă, cu moarte să moară” (*Ex.*, 31, 15), „Minden valaki dolgot teszen szombaton, halállal hallyon”, „omnis qui fecerit opus in hac die morietur”. Pentru situaţia din NTB şi din BB, vezi BB 2001-2002, I, p. XLII, XLVII, L-LI şi II, p. LXXIV-LXXV.

BDD-B3-08 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:27 UTC)

giurământ să giură (NTB), *cu jurământ au jurat* (BB), în gr. ὅρκῳ ὤμοσεν, în sl. **клетвѫ же клетсѧ**; *cu contenemîntul se cuntenim* (CB, FA 4, 17), *cu oprire să oprim* (CP), *cu certare să contenim* (NTB), *cu înfricoşare să înfricoşem* (BB), în gr. ἀπειλησώμεθα, în sl. **прѣ єніємь запрѣтим**; *cu continimîntu cuntinim* (CB, FA 5, 28), *cu oprire oprim* (CP), *cu contenire am poruncit* (NTB), *cu poruncă am poruncit* (BB), în gr. παραγγελίᾳ παρηγγείλαμεν, în sl. **запрѣ єніє запрѣтихомъ**[207].

VI.5.2.2. Pentru unii traducători, o astfel de construcţie este deosebit de importantă, astfel că pînă şi în situaţiile în care modelul cult asumat nu o conţine, ei găsesc surse care o conţin şi pe care le urmează. „Şi ei au luat cîte au făcut Miha şi pre preotul carele era lui şi au venit asupra Leasii, preste norod ce *odihniia şi nedejduia pre nedeajde*;" (BB, *Judecătorii* 18, 27). În textul grecesc este vorba despre: λαὸν ἡσυχάζοντα καὶ πεποιθότα; într-o traducere modernă, spre exemplu, redat prin: „un peuple tranquille et confiant" (B.Jer.). În acest caz, textul slavon este cel de la care se inspiră traducerea românească. Cazul arată cum traducătorii deprinseseră structurile şi puteau găsi căi de a ebraiza, sub aspect formal, segmente de text.

VI.5.2.3. Rigoarea formală a BB, aparent mai apropiat de textele secolului al XVI-lea, este mai degrabă respinsă de NTB, în favoarea fluentizării textului. În general, traducerea din NTB este mai aproape de limba română, se ridică la un nivel de înţelegere mai general, fiind şi mai potrivită sub aspectul sensului, BB punînd preţ pe fidelitatea faţă de forma textului grecesc. Faptul se observă şi din analiza unui alt tip de construcţii.

VI.5.3. Construcţiile pasive se constată ca o prezenţă masivă în BB, dar nu şi în NTB.

---

[207] Sl. **запрѣштати** avea sensuri precum 'διαστέλλεσθαι, iubere', 'ἐπιτάσσειν, παραγγέλλειν, praecipere', iar sl. **запрѣштєніе** avea sensul 'ἐπιτίμησις, ἐπιτίμιον, obiurgatio' (în BB, sub *Iez.*, 13, 14, apare „vă veţi conceni cu mustrări").

BDD-B3-08 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:27 UTC)

VI.5.3.1. În felul acesta, se pot înregistra cazuri precum: „Atuncea Iisus *dus fu* de Duhul în pustie, să să ispitească de diavolul” (NTB, *Mt.* 4, 1), „Atuncea Isus *aduse-să* de Duhul la pustie să să ispitească de diavolul” (BB)[208]. Elementul evidenţiat redă gr. ἀνήχθη, în textul latin: „ductus est” (v. şi FA 8, 32, unde apare „dus fu” (NTB), faţă de „să aduse” (BB), ἦχθη „ductus est”, în CB: *aduse-se*, în CP: *purtă-se*); „Şi *adusără* capul lui în blid, şi-l *deade* featei şi ia-l duse mîne-sa” (NTB, *Mt.* 14, 11), alături de: „Şi *să aduse* capul lui în blid, şi *să deade* featei şi-l duse mîne-sa” (BB), ceea ce redă gr. καὶ ἠνέχθη ἡ κεφαλὴ αὐτοῦ ἐπὶ πίνακι καὶ ἐδόθη τῷ κορασίῳ..., în textul latinesc: „Et allatum est caput eius in disco, et datum est puellae...”.

VI.5.3.2. Aoristele pasive ἀνήχθη, ἦχθη, ἠνέχθη, ἐδόθη sînt redate cu consecvenţă în BB prin forme de reflexiv pasiv. În vreme ce revizorii BB au optat pentru îmbogăţirea limbii române literare cu o structură dedusă din aoristele pasive greceşti, se pare că NTB a primit sugestii din partea versiunii latine. Alături de cele de mai sus, o situaţie precum cea de sub FA 8, 32: „Ca o oae spre giungheare *dus fu*” (NTB), alături de: „Ca o oaie spre jungheare *să aduse*” (BB), ceea ce, în textele de referinţă, apare astfel: ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγὴν ἤχθε, respectiv: „Tamquam ovis ad occisionem ducuts est”, indică foarte probabil că, la nivelul NTB, corespondentul fidelităţii BB faţă de text îl constituie – într-o măsură mai mică, desigur – fidelitatea faţă de textul latinesc ori sugestiile din această direcţie.

VI.5.4. Prezenţa acestor construcţii în vechile traduceri româneşti ale textului biblic constituie o marcă a faptului că traducătorul (pe lîngă o incontestabilă tendinţă de a nu se abate prea mult de la forma textului

[208] O discuţie separată merită partea a doua a frazei, în care cele trei texte ating identitatea. Traducînd NTB astfel structura πειρασθῆναι ὑπο τοῦ διβόλου, în textul latin: „ut tentaretur a Diabolo”, revizorii BB nu vor avea nici o ezitare în a copia întocmai varianta NTB. Este un caz în care, datorită traducerii fidele a textului grecesc de către NTB, BB se arată lipsit de orice rezerve sau întîmpinări, foarte prompt în a opera modificări în situaţiile în care NTB se abate de la textul grecesc.

BDD-B3-08 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:27 UTC)

sursă şi model) este conştient de valoarea şi semnificaţia respectivelor structuri. Comportamentul general al traducătorilor arată că ei sînt conştienţi de solicitările pe care astfel de construcţii le ridică asupra limbii şi a cititorilor. Totodată, însă, ei sînt conştienţi şi de presiunile pe care aceste structuri le exercită asupra traducerii şi a traducătorului. Neprezenţa acestor construcţii în toate situaţiile în care un model sau altul ar fi cerut-o indică, în primul rînd, capacitatea traducătorului de a discerne asupra modelelor, extrăgînd din acestea elemente şi sugestii în măsură să îmbogăţească realmente rezultatul muncii sale. Practic, în felul în care resimt şi gestionează aceste presiuni, se află şi deosebirile dintre traducători şi dintre rezultatele actelor lor.

Prezenţa construcţiilor pînă acum prezentate este supusă nivelului de dezvoltare a compartimentului sintactic al limbii române vechi. Constrîngerile literalismului îşi găsesc o supapă în posibilităţile unui sistem în care topica era destul de liberă, între formă şi conţinut neexistînd mereu o relaţie foarte strictă. În plus, punînd limba pe hîrtie, scrisul oferea posibilităţi nelimitate de punere în act a realizărilor concrete ale vorbirii şi ale normei incipiente. Această concurenţă, abia, va putea degaja, din întregul tumult al secolelor al XVI-lea şi al XVII-lea, norme şi principii de selecţie, chiar dacă destul de slabe, mai ales dacă privim la nivelul global al limbii române.

Lipsa de uniformitate a realizărilor concrete ale vechiului aspect literar românesc (fiecare arie cultural-geografică încercînd să forjeze, să deţină şi să impună propriul rezultat) este susţinută şi de manifestarea cu putere a unor tendinţe contrarii [de a imita un model (CB), de a urma graiul local pînă la a încerca producerea unei norme literare în concordanţă cu acesta (CV, CS), de a împrumuta elemente ale altor graiuri spre a produce un text inteligibil tuturor românilor (PO, NTB, VS), de a produce o normă literară în concordanţă cu un model cult de prestigiu (BB), de a produce o normă literară, atît pe baza graiului local, cît şi pe cea a unui model străin (VS, CP)]. Tendinţa generală este de a produce forme marcate [+cult], traducătorul generînd astfel de forme şi cînd sursa nu îl constrîngea în această direcţie, imitînd un model deja

BDD-B3-08 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:27 UTC)

deprins şi conotat ca fiind cult, la care se adaugă tendinţa de a menţine astfel de construcţii din cauze de ordin stilistic.

Desigur, există destul de multe situaţii în care traducătorii aceştia traduceau cuvinte, în înşiruirea lor din textul de tradus, ceea ce reflecta o „tehnică de traducere" primitivă, un nivel. Cel mai adesea, însă, construcţiile în discuţie sînt cunoscute traducătorului, chiar dacă nu-i sînt familiare nici lui, nici limbii române. De aceea, reticenţelor începutului, le urmează uzul, abuzul şi abandonul. Traducătorul PO, de pildă, utilizează construcţiile în mod deliberat şi chiar interesat (el avea de demonstrat unei părţi a Bisericii că este adevărat ceea ce s-a scris în *Prefaţă*: traducerea urmează textete declarate în prefaţă, texte recepte pentru Biserica Ortodoxă, fiind din categoria celor care prezintă aceste construcţii din abundenţă). Performanţele sale, însă, arată că acestea nu erau indispensabile limbii române, posibilităţile sintactice ale limbii române oferindu-i libertăţi, atît pentru a transla construcţiile şi a le pune la lucru, cît şi pentru a le echivala cu forme în spiritul limbii române. Posibilitatea traducătorilor de a produce aceste construcţii, alături de neutilizarea lor sistematică demonstrează, în esenţă, relaţia dintre posibilităţile limbii române şi propensiunile naturale ale acesteia. Utilizarea unei astfel de construcţii în textele româneşti rămîne o problemă de opţiune, determinată de anumiţi factori, dar care nu au forţa unui act coercitiv căruia traducătorul nu i s-ar putea sustrage.

În esenţă, deşi necaracteristice limbii române, astfel de construcţii aveau particularităţi ce permiteau reproducerea şi funcţionarea lor în diferite limbi. Reproduse ca urmare a manifestării unor procese conştient orientate, aceste construcţii derivau, parţial, din dorinţa de a reflecta caracteristicile formale ale textului sacru şi formele textului-sursă, uneori poate şi din convingerea că o astfel de fidelitate atrage cu sine şi acurateţe în redarea conţinuturilor, alteori pentru că erau socotite ca mărci ale unor modalităţi superioare de exprimare. În ultimă instanţă, reproducerea lor a constituit un util proces de exersare a valenţelor şi capacităţilor limbii române în direcţia dezvoltării aspectului literar.

BDD-B3-08 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:27 UTC)